

Н.В. Цуман, Б.В. Борисюк, П.І. Коваленко

ҐРУНТОЗНАВСТВО ТА ОХОРОНА ҐРУНТІВ

Практикум
За редакцією Коваленка П.І.

ОЛДІПІНОС

2019

УДК 631.4
Ц86

Рецензенти:

В.В. Дехтярьов, д. с.-г. наук., професор Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва.

І.М. Савчук, д. с.-г. н., професор Інституту сільського господарства Полісся.

А.П. Кудрик, канд. с.-г. наук, доцент Житомирського національного агроєкологічного університету.

*Розглянуто і ухвалено науково-технічною радою
Інституту інноваційних технологій та землеустрою
Житомирського національного агроєкологічного університету
(протокол № 5 від 25.02.2019 р.)*

Цуман Н.В.

Ц86 Грунтознавство та охорона земель : практикум // Н.В. Цуман, Б.В. Борисюк, П.І. Коваленко ; за ред. П.І. Коваленка. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. – 256 с.

ISBN 978-966-289-297-0

У практикумі наведені основні методи лабораторних і польових досліджень фізичних, водних, фізико-хімічних властивостей ґрунтів для виявлення деградаційних процесів в умовах інтенсивного землеробства. Охарактеризовані сучасні методики бонітування ґрунтів та якісної оцінки земель.

Практикум розрахований на використання студентами вищих навчальних закладів освіти III–IV рівнів акредитації з напрямку «Агрономія», спеціальності «Технології захисту навколишнього середовища», аспірантів, викладачів.

УДК 631.4

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1. ГРАНУЛОМЕТРИЧНИЙ СКЛАД ҐРУНТУ	8
1.1. Класифікація механічних елементів та їх властивості	8
1.2. Діагностика ґрунтів за гранулометричним складом	12
2. ГРАНУЛОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ҐРУНТУ	15
2.1. Підготовка ґрунту до гранулометричного аналізу (за Н.А. Качинським)	16
2.2. Підготовка безкарбонатного ґрунту	16
2.3. Підготовка карбонатного ґрунту	19
2.4. Підготовка ґрунту до гранулометричного аналізу методом розтирання з розчином пірофосфату натрію	20
2.5. Кількісне визначення механічних елементів за допомогою піпетки	21
2.6. Розрахунки результатів гранулометричного аналізу	24
2.7. Оцінка кам'янистості ґрунтів	25
3. КЛАСИФІКАЦІЯ ҐРУНТІВ ЗА ГРАНУЛОМЕТРИЧНИМ СКЛАДОМ	27
3.1. Застосування даних гранулометричного аналізу	30
4. ЕКОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГРАНУЛОМЕТРИЧНОГО СКЛАДУ	33
5. СТРУКТУРНО-АГРЕГАТНИЙ СКЛАД ҐРУНТУ	38
5.1. Класифікація та поняття структури ґрунту	38
5.2. Методичні підходи дослідження структурно-агрегатного складу	40
5.3. Мікроагрегатний аналіз ґрунту за методом Качинського	42

5.4.	Структурно-агрегатний аналіз ґрунту за методом М.І. Савінова	44
5.5.	Використання результатів агрегатного аналізу ґрунтів	50
6.	ЩІЛЬНІСТЬ ТВЕРДОЇ ФАЗИ ҐРУНТУ	52
6.1.	Визначення щільності твердої фази ґрунту пікнометричним методом	53
6.2.	Визначення щільності твердої фази незасолених ґрунтів	56
6.3.	Визначення щільності твердої фази засолених ґрунтів	58
7.	ЩІЛЬНІСТЬ ҐРУНТУ	59
7.1.	Поняття щільності ґрунту та її оцінка	59
7.2.	Визначення щільності ґрунту методом ріжучого кільця за Н.А. Качинським	63
8.	ПОРИСТІСТЬ ҐРУНТУ ТА ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ	66
9.	ВОДНІ ВЛАСТИВОСТІ ҐРУНТІВ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ	70
9.1.	Стан і форми води в ґрунті	70
9.2.	Методи визначення вологості ґрунту	75
9.3.	Визначення польової вологості ґрунту термостатно-ваговим методом	76
9.4.	Визначення вмісту гігроскопічної води у ґрунті	80
9.5.	Визначення максимальної гігроскопічності ґрунту за методом А.В. Ніколаєва	82
9.6.	Визначення максимальної молекулярної вологоємності ґрунту методом вологоємких середовищ	85
9.7.	Визначення вологості стійкого в'янення рослин методом вегетаційних мініатюр	86
9.8.	Найменша вологоємність	91
9.9.	Визначення капілярної вологоємності ґрунту	93
9.9.1.	Лабораторний метод визначення капілярної вологоємності	94
9.9.2.	Визначення капілярної вологоємності порушеного ґрунту та швидкості капілярного підтягування води	96
9.10.	Визначення повної вологоємності ґрунту	97
9.11.	Практичне застосування даних вологості та водних властивостей ґрунту	98

10. ОРГАНІЧНА РЕЧОВИНА ҐРУНТУ ТА МЕТОДИ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ	103
10.1. Методи визначення гумусу	103
10.2. Визначення вмісту гумусу за методом Тюріна	104
10.3. Визначення гумусу методом Тюріна в модифікації Сімакова	108
11. ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ҐРУНТІВ	112
11.1. Катіонообмінна здатність ґрунту	112
11.2. Групування ґрунтів за вмістом обмінних кальцію та магнію	115
11.3. Трилонометричне визначення кальцію і магнію	117
11.4. Визначення суми обмінних кальцію і магнію	119
11.5. Визначення обмінного кальцію	121
11.6. Визначення обмінних калію і натрію на полуменевому фотометрі	122
11.6. Визначення суми обмінних катіонів за методом Каппена-Гільковиця	125
11.7. Визначення обмінного натрію за методом М.М. Годліна	126
11.8. Визначення карбонатів у ґрунті газоволюметричним методом	130
12. КИСЛОТНІСТЬ ҐРУНТУ, МЕТОДИ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ	134
12.1. Поняття про кислотність ґрунту	134
12.2. Методи визначення кислотності ґрунту	140
12.2.1. Визначення активної кислотності ґрунту потенціометричним методом	140
12.2.2. Визначення обмінної кислотності потенціометричним методом	141
12.2.3. Визначення гідролітичної кислотності за методом Г. Каппена	142
12.3. Методи хімічної меліорації кислих ґрунтів	144
12.3.1. Взаємодія вапна з ґрунтом	144
12.4. Визначення потреби ґрунтів у вапнуванні	145
12.5. Методи визначення доз вапна	148
12.6. Строки, способи та місце внесення вапна в сівозмінах	155
13. ДЕГРАДАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ҐРУНТІВ	158
13.1. Загальні поняття про деградацію ґрунту	158
13.2. Діагностичні критерії деградації ґрунтів	163
13.3. Основні напрями боротьби із деградаційними процесами	165
13.4. Водна ерозія	165

13.4.1. Визначення змиву ґрунту методом стокових майданчиків	166
13.4.2. Облік змиву ґрунту від водної ерозії за об'ємом водоканав за В.М. Соболевим	168
13.4.3. Визначення втрат ґрунту від ерозії і дефляції методами фітоіндикації за В.І. Тарасовим	171
13.5. Втрати ґрунту внаслідок вітрової ерозії	175
13.5.1. Кількісні методи обрахунку втрат ґрунту внаслідок вітрової ерозії	175
13.5.2. Негативні екологічні наслідки в агросфері через прояви дефляції:	177
13.5.3. Облік знесеного вітром ґрунту за методом Годунова	177
14. ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ОСУШУВАНИХ ОРГАНОГЕННИХ ҐРУНТАХ	180
15. ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДЕГРАДАЦІЇ ҐРУНТІВ ПІД ВПЛИВОМ ЗРОШЕННЯ	185
16. БОНІТУВАННЯ ҐРУНТІВ І ЯКІСНА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ	189
16.1. Основні поняття з бонітування ґрунтів	189
16.2. Методи бонітування ґрунтів	190
16.2.1. Агроекологічний метод бонітування ґрунтів	190
16.3. Якісна оцінка земель за методикою А.І. Сірого	199
16.4. Методика бонітування ґрунтів Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського та Інституту землеустрою НААН України	208
16.5. Методика бонітування ґрунтів під плодові насадження Інституту садівництва НААН України	213
17. МОНІТОРИНГ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	223
ДОДАТКИ	225

ВСТУП

У зв'язку з новими формами господарювання використання новітніх методів і приладів для польових і лабораторних досліджень ґрунтів значно погіршилось через економічну складову. Землекористування в сучасних умовах реформованого аграрного сектору в Україні має ґрунтуватися на достовірній інформації про сучасний стан ґрунтового покриву. Однак, в останні 10-15 років набув поширення розвиток деградаційних процесів у ґрунтах, який призвів до екологічної нестабільності стану земельних ресурсів, а також негативних впливів, пов'язаних з якістю життя людини.

Положення статті 36 Закону України «Про землеустрій» чітко визначає мету проведення ґрунтових обстежень земель при здійсненні землеустрою. Ґрунтові обстеження передбачають отримання інформації про якісний стан земель, а також виявлення земель, що зазнають впливу водної та вітрової ерозії, підтоплення, засолення, заболочування, техногенного, хімічного забруднення тощо.

Дослідження із стану ґрунтів використовується для проведення агроекологічної оцінки земель, ведення обліку про якісний стан земель, зокрема проведення бонітування ґрунтів; для розробки прогнозів і програм використання, моніторингу та охорони земель, схем і проєктів землеустрою; для прийняття органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування рішень про рекультивацію та консервацію земель, введення обмежень у використанні земель, відновлення, збереження та розширене відтворювання родючості ґрунтів, покращення природних ландшафтів та їх раціональне використання.

Лабораторний практикум розрахований на курс з «Ґрунтознавства» та дисципліни «Технології збалансованого землекористування» даючи студентам практичні вміння і навички робити аналізу ґрунтів, прийомів охорони земель.